

ІПОСТАСІ ГОЛОВНОГО ГЕРОЯ У ДРАМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ “ОДЕРЖИМА”

Стаття пропонує простежити бачення Лесею Українкою біблійних персонажів, її інтерпретацію вічних тем. Порівнюються відображені в драматичній поемі “Одержима” іпостасі головного героя.

Драматична поема “Одержима” продовжує інтерпретацію світових образів в українській літературі, подавши їх нове бачення. Біблійні персонажі – висхідна субстанція, навколо якої ланцюжком асоціацій, несподіваних подій створюються нові версії образів, новий міф на тлі міфа з Біблії. Міф Лесі Українки має не тільки смислове навантаження, а й емоційне, претендує на зруйнування традиційних стереотипів у сприйманні чоловіка та жінки, постаті Володаря, лідера і маси, яскравої індивідуальності, розкриває глибини людської душі.

Перший погляд на Месію в поемі підтверджує його традиційну роль. Месія – Бог-син, визволитель, жертва, якою, за Біблією, викуплено світ: “Я Світло для світу. Хто йде вслід за мною, не буде ходити у темряві той, але матиме світло життя” (Івана 8:12); “Я –дорога, і правда, і життя. До Отця не приходять ніхто, якщо не через Мене” (Івана 14:6). Він непогіршений, точно дотримується свого призначення, вірний встановленому Всевишнім планові, а тому й помирає на хресті.

Новий погляд на Месію з’являється тоді, коли поруч із ним бачимо жінку. Тепер це чоловік, який не здатний зрозуміти почуття любові, відчути душу жінки, прожити її переживаннями. І якщо Біблія не передбачає інтимних стосунків для Христа-Бога, то Христос-чоловік, як і будь-який земний чоловік, лякається сили жіночого самозречення. Соціальна роль, інший склад мислення, психіки не дозволяють чоловікові й жінці дійти згоди на почуттєвому рівні.

Леся Українка не єдина, хто помітив це. Про таку невідповідність говорила й Ольга Кобилянська: “Є рід любові... жінок, на якій мужчина ніколи не розуміється. Вона для нього заширока, щоби зрозумівся на ній. Таку широку любов, що мала мене вповні розвинути, ні, розцвісти мала мене, віддала я йому. Не від сьогодні до завтра, лиш назавсідги. Кожний рух його був для мене потребою, його вид був мені потребою, голос був для моєї душі потребою, його хибі й добрі сторони... Був мені потребою, щоб я стала викінченою і щоб багато дечого, що спало в мені, збудилося. Мав стати сонцем для мене, щоб я розвинулася в його світлі й теплі вповні; мала ще іншою стати, не знаю вже якою там...” [1:163].

Любов Міріам до Месії особлива, але Месія прийме її тільки як всеприйняття ідеї, а не як духовну чи емоційну єдність. Така “чуттєва глухота” не є випадковою. По-перше, сама роль Месії у світі виключає стосунки з жінкою, по-друге, моральний аспект людських взаємин вимагає впорядкованості й серйозного вибору партнера. Вибір Месії-чоловіка не падає на Міріам.

Силою свого духу Міріам – неначе інше втілення образів донни Анни, Кассандри. Це жінка, яка воліє користися чоловікові тільки як початкові всього. А от, вирішуючи свою долю, вона не скорюється навіть самому Месії, відкидаючи його вчення, Божий план, бо вони, на її думку, несправедливі. Міріам відрікається від несправедливого. Найвищим проявом любові є навіть не готовність померти за коханого, саме відречення, бо воно уже несе в собі смерть за непоправний гріх.

Любов у “Одержимій” подано не як самостійне явище, а як ілюстрацію жіночої рішучості, вірності, душевної сили, тому це не є відтворенням традиційного мотиву в українській літературі – нещасливого кохання. Любов – невід’ємна частина ідеального, вищого, вона, дієва, формує новий жіночий образ, переосмислений відповідно до уявлень про призначення жінки у світі, її місця у клані чоловіків.

Поведінка Міріам якоюсь мірою принижує її гідність, бо самопожертва є одним із способів завоювання прихильності Месії. Разом із тим, це потрібно їй, адже емоційно Міріам спрямована на страждання, на постійне відчуття болю. Без болю не було б індивідуальності Міріам, не було б самозречення. Вона вишукує для себе страждання, тому цій жінці просто судилося бути закоханою нещасливо. Емоції переважають над розумом, жінка діє у стані афекту і готова на все. Водночас емоційність жінки і розсудливість чоловіка приводять до єдиного завершення: знищення себе заради іншого через свідоме прийняття смерті.

Таким чином, і Міріам і Месія виявляються схожими духовно. Вони невідступно наполегливі, ідуть до здійснення поставленої мети, вони вірні тим, заради кого жертвують собою. Але якщо Міріам жертвує собою заради однієї людини, то Месія рятує усе людство через свою загибель і загибель Міріам. Міріам так і не розуміє, що смерть Месії – спасіння для всіх, тому порятунок його самого призвів би до загибелі усього, через те вона не приймає дару відкуплення.

Рішучість цієї жінки можна було б пояснювати божевіллям, фанатизмом, якимись нав’язливими ідеями, але на захист їй стає ще один надзвичайно цікавий образ – Кассандра, пророчиця, яка переступила межу традиційної дозволеності, жінка, яку не розуміють. Сила її любові до ближніх настільки велика, що вона підставляє себе під гнів маси. Жінка не стоїть на одному щаблі з чоловіком, між ними немає рівності та цього їй не потрібно – силою непереборного інстинкту продовження себе, надзвичайною інтуїцією вона здатна бачити майбутнє. Отже, божевілля визнано тут через конфлікт, боротьбу за рівність двох начал – чоловічого й жіночого.

Якщо на рівні первинного сприймання існує протиставлення Месія – жінка [2:254], то в ідеологічному сенсі своєю добровільною жертвою Міріам ототожнює себе з Месією. Смерть Міріам – повторення його кроку. З погляду логіки, ця смерть нікому не потрібна, а от в переконаннях “одержимої”, у сприйнятті самої себе і своєї любові – це викуп за себе, адже Міріам відмовляється від жертви Месії. Біблія говорить: “Ви дорого куплені...” (1 Кор. 7:23). Міріам відкидає це:

чи в огняній геєні,
чи в темряві без краю доведеться
мені навік-віків з душею пробувати,
та радощі моєї не зруйнує
сам князь темноти, радощі від того,
що на мені не важить кров Месії,
що він її за мене не пролив
ані краплини [3:284].

Міріам поводить себе чесно: хоче викупити Месію, а не бути викупленою його кров'ю. Він казав їй:
Хто зрікся всього, а себе не зрікся,
не любить той [3:373].

І вона зрікається себе так, як уявляє цеж, бо для неї неможливо користуватися чужим боєм.

Але, йдучи на смерть, Месія виконує волю батька, яка вже спланована, передбачена, Месія – лише виконавець. Міріам водночас і творець, і виконавець своєї ролі.

Вона переосмислює Божий план: бути Месією кара, що пов'язана із самотністю і нерозумінням:

Війна і звада, смерть, недуги зникнуть,
мир буде на землі і щастя в людях...
А для Месії? - знову “слава в вишніх?”
І тільки слава? О, яка ж то кара
Месією, що світ рятує бути! [3:263].

Тільки вона одна може зрозуміти біль Месії. Максимально наближаючись своєю суттю до нього, Міріам з властивою їй наполегливістю береться нав'язувати свою правоту. Тут вона непослідовна у своїх діях: з одного боку засуджує план вищих сил, який вирішує чужу долю, з іншого – диктує свою волю спочатку Месії, а після його смерті і його послідовникам, прагне до того ж самовільного виправлення чужої долі, не розуміючи, що її втручання зайве. Від нього відмовляються.

Тут доцільно було б провести паралель із віршем Лесі Українки “Жертва”:

Тільки потім, уже по вечері, прийшла до господи
жінка якась “ одержима” – їй дав колись поміч Месія –
і принесла для Месії олії пахучої міру,
що не годилась ні в страву, ні в лампу до світла.
Правду казали апостоли: жертва була непотрібна, -
нащо йому та олія, що тільки царі уживали? [3: 255].

Але тут Месія приймає за пожертву олію, бо, змашуючи нею його голову, жінка визнає його царем, підкорюється йому, приймає його волю. Але цим її любов і вичерпується. Міріам іде набагато далі. Вона давно вже визнала Месію за царя, змастити голову олією їй не досить, це надто дрібний дарунок. Вона усвідомила силу свого царя, суть його долі-жертви. Своєю жертвою Міріам показує надзвичайну силу, яку прирівнює до сили Месії, пробує протистояти їй – вона визволителька самого Месії! Вони обоє сильні особистості, які мали б відчувати єдність духу, але не можуть співіснувати разом, комусь потрібно поступитися. У своїй всеглядності Міріам пішла далі Божого плану, вона не дарма вимагає від Месії уваги до себе, адже такий жінці для духовного єднання, для повного розуміння потрібен Бог.

Але навіть він не розуміє її. Діалог Міріам і Месії провадиться немовби різними мовами. Його учасники не розуміють один одного, чують тільки те, що хочуть почути, перекладу із мови підтексту не відбувається, кожен говорить своє:

МЕСІЯ :

Ти дорівнятиш хочеш...

МІРІАМ :

Ні, Месіє,
я не рівняюся до тебе, ні! [3:265].

Говорячи ці слова, Міріам не усвідомлює, що насправді таки ототожнює себе з Месією, сприймає його як незаперечний ідеал, спонукає ідентифікувати себе з ним, і бажання врятувати його через самопожертву черговий раз підтверджує це:

МЕСІЯ :

Так нащо ж ти зрікаєшся спокою,
єдиної потіхи всіх нещасних?

МІРІАМ

Бо ти його не маєш, Сине Божий! [3: 266].

Зважаючи на міф про всебізнаність Бога, діалог Міріам і Месії видається безглуздом, адже Бог мав би знати усе, що вона почуває, і ще до розмови з нею. Діалог підкреслює, що Месія не може досягнути почуттів Міріам. Міріам свято вірить у свого Бога, але віра трансформується відповідно до її уявлень, до власного сприйняття світу.

На думку Тамари Гундорової, дистанція між співрозмовниками підкреслюється ще й тим, що Міріам і Месія – представники двох абсолютно різних світів: людського та божественного [2:254]. На відміну від Месії, Міріам прагне і духовного, і тілесного існування.

Дії Міріам протизаконні: вона ненавидить, проклинає, сумнівається у правильності задуму Всевишнього і такою поведінкою спростовує деякі Божі обітниці. Так, Євангеліє від Івана (14:18) вміщує таку обітницю: “ Я

не кину вас сиротами, - я прийду до вас!” Месія Лесі Українки рішучо-відвертий у розмові зі своєю прихильницею: “Ні, для тебе я не Месія. Ти мене не знаєш” [3:275].

Міріам вірить у ще одну обітницю: “Ніхто більшої любови не має над ту, як хто свою душу поклав би за друзів своїх”(Івана 15:13).

Жінка не може зрозуміти, чому ж Месія не приймає її душі, її любові, її жертви, адже на це, крім неї, ніхто не спромігся. А раптом ця жертва врятувала б Месію? – думає вона, пропонуючи себе, і зі страшним відчаєм вигукує біля хреста з розп’ятими:

Чи ти гадав,- я не зреклась себе?
Зреклась! Я прокляла себе і душу,
ту душу, що не хтів прийняти Месія
собі на жертву. Де ж ще більше горе,
як не могли віддати за друга душу? [3:279].

Порівнюючи долю “одержимої” з долею Мавки, прослідковуємо уподібнення жінки до тіні [2:261], за якого традиційним є дотримання волі свого пана (сцена у Гефсиманському саду). Разом з тим, після смерті Месії Міріам переймає на себе роль лідера, яскраво протиставляючи себе масі. Це так звана формула “ звільнення особистості”. У цій формулі, зазначає Ярослав Поліщук, “слід визнати домінуючу особистостями” [4:126].

З огляду на це, виникає думка, що людський натовп із псевдопослідовниками Месії так і лишається некерованою, інтелектуально й духовно неповноцінною масою, бо знищує найяскравіші постаті – Месію і Міріам – які, жертвуючи собою, досягають мети лише в ідейному плані, реально ж їх жертва нікому не потрібна.

Отже, перед нами конфлікт протилежностей, різних світів: земного й небесного, чоловічого й жіночого, лютого й люблячого, який, досягаючи свого апогею, переконує у єдності цих протилежностей. Майстерно висвітлені образи – це якісно нове втілення краси і гармонії людських стосунків, пошуку сенсу життя, права вибору своєї долі, “одержимості на шляху до здійснення мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кобилянська О. Оповідання.- Львів: Каменяр, 1982.– 271 с.
2. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів: Літопис, 1997. – 297 с.
3. Українка Леся. Твори в 4 томах. Т.1. – К.: Дніпро, 1981.– 541 с.
4. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: Літературознавчі студії. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 1998.– 296 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.01.2001 р.

Павлінчук Т.І. Ипостасі головного героя в драмі Лесі Українки “Одержима”.

Статья предлагает проследить виденье библейных персонажей Лесей Украинкой, ее интерпретацию вечных тем. Сравниваются предложенные в драматической поэме “Одержима” ипостаси главного героя.

Pavlynychuk T.I. The Hypostases of the Main Character in the Drama “The Possessed” by Lesya Ukrainka.

Lesya Ukrainka’s view on the Biblical characters and her interpretation of the eternal problems were analysed. The author made an attempt to compare the hypostases of the main character in the drama “The Possessed”.